

Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslâm Tarihi ve Sanatları Bölümü
Marmara University, Faculty of Theology, Department of Islamic History and Arts
&
İslâm Konferansı Teşkilatı, İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA)
Organisation of Islamic Conference, Research Centre for Islamic History, Art and Culture

İSLAM MEDENİYETİNDE BAĞDAT (MEDÎNETÜ'S-SELÂM) ULUSLARARASI SEMPOZYUM

INTERNATIONAL SYMPOSIUM ON
BAGHDAD (MADINAT al-SALAM) IN THE ISLAMIC CIVILIZATION

المؤتمر الدولي بغداد (مدينة السلام) في الحضارة الإسلامية

7-9 Kasım / November 2008
Bağlarbaşı Kültür Merkezi
Üsküdar- İSTANBUL
TÜRKİYE

PROGRAM

Ümraniye Belediyesi'nin katkılarıyla
Sponsored by Umraniye Municipality

MANTIK TARİHİNDE BİR DÖNÜM NOKTASI: BAĞDAT

*Prof. Dr. Ali DURUSOY**

Bilindiği üzere çağımızda tarih, kapsamı çok geniş olarak ele alınıp incelenen bir bilimdir. Bu itibarla var olan her şeyin tarihinden, yalnızca insanın yapıp ettikleri değil, doğal şeylerin de tarihinden söz edilmektedir. Dolayısıyla toplumların tarihi olduğu gibi bilimlerin de kendine özgü tarihleri vardır ve çağımızda bu, oldukça önemli bir araştırma alanıdır. Tıpkı toplumların tarihlerinde olduğu gibi bilimlerin de önemli kırılma ve dönüm noktalarından söz edilebilir. Bu kırılma veya dönüm noktaları, tarihi olduğu şeyin var olma ve yok olma sınırında durduğu noktalardır. Bu açıdan bakıldığında Mantık tarihinde Bağdat, mantığın yok edilmesiyle burun buruna geldiği önemli bir dönüm noktasında yer almaktadır. Öte yandan bir bilimin tarihi, kavramsal veya kuramsal açıdan incelenebilir. Aslında birbirinden tamamen ayrı şeyler olmayan her iki incelemenin birincisinde o bilimin içeriği, gelişmesi, genişlemesi ve daralması, çözdüğü veya çözemediği sorunlar, ikincisinde ise, o bilimin eğitim-öğretim kurumları ve toplum nezdindeki durumu inceleme konusu yapılır.

İmdi burada söz konusu olan Mantık olunca, onun kavramsal ve kuramsal tarihinde önemli bir dönüm noktası olan Bağdat'ın konumunu belirlemek için aşağıda açıklayacağımız önemli noktaların bilinmesi ve göz önüne alınması gerekir.

Mantık tarihinde Bağdat'ın öneminin kavranması için bilinmesi önem arz eden başlıca konular şunlardır:

* Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.

1. Mantığın kurucusu ilkçağın büyük filozof ve bilgini Aristoteles'dir (m.ö. 384-322). Aristoteles, mantığı insan düşüncesinin ve bilme yetisinin, yani insan aklının nasıl çalıştığını inceleyen bir bilim olarak kurmuştur. Aristoteles'in mantığı *Makûlât* (Yüklemeler), *İbâre* (Önermeler), *Kıyas* (Kanıt), *Burhan* (Bilimsel Kanıt), *Cedel* (Tartışma) ve *Muğalata* (Yanılıtmaca) konularını inceleyen altı bölümden oluşmaktadır. *Organon* (âlet-araç) adı verilen Aristoteles mantığına yine filozofun yazıp da mantığa dahil etmediği *Hatâbe* ve *Şiir* kitapları da eklenerek Aristoteles'in mantık çalışması, sekiz bölüme çıkarılmıştır. Daha sonraki mantıkçılar tarafından *Makûlât'a Giriş* (el-Medhal, Eisagoge) olarak Porphyrios (234-305) tarafından yazılmış olan kitap da mantığa eklenerek *Organon* dokuz kitaptan oluşan bir metin haline getirilmiştir.

Mantık, bilgi ve bilim için gerekli ama yeterli olmayan bir bilimdir. O, her türlü bilimsel çalışmaya başlamadan önce öğrenilmesi ve bilinmesi zorunlu olan bir bilimdir. Mantık demek, insanın aklı demektir. Dolayısıyla mantıkla sorunu olanın insan aklı ile dahası, insan olmakla sorunu var demektir. Kısacası mantığa karşı olmak, insan aklının en değerli ürünü olan ve insanlığın ürettiği en değerli erdem olan bilime ve felsefeye; yani insanı insan yapan, onu öteki canlılardan ayıran en temel özelliğe karşı olmak demektir. Zira mantığın bilgi ve bilim karşısındaki konumu, dilbilimin, dil karşısındaki konumu gibidir.

Fârâbî'nin (870-950) de özellikle belirttiği, Aristoteles'in kurduğu mantığın özünü ve belkemiğini Aristoteles'in *II. Analitikler* dediği bilimsel bilgiyi inceleyen *Burhan* bölümü oluşturur. Buna göre *Kategorias* (Makûlât), *Peri Hermeneias* (İbâre) ve *I. Analitikler* (Kıyâs), *II. Analitikler'e* (Burhan) giriş; *Topika* (Cedel), *Sofistika* (Muğalata), *Rhetorica* (Hatâbe) ve *Poetika* (Şiir) ise *II. Analitikler'in* önemini göstermek için yazılmıştır.¹

2. Aristoteles'in kurmuş olduğu Mantık, onun izleyicileri tarafından ilkçağın iki önemli bilim merkezinde incelenmeye ve okutulmaya devam edildi. Bu merkezlerden biri, Aristoteles'in kendisinin m.ö. 335'de kurmuş olduğu Atina'daki Lukaion (Lise), diğeri ise m.ö. 280 yılında kurulmuş olan İskenderiye'deki Museion'du. Kısaca Aristoteles'in mantığı, ilkçağın bu iki önemli merkezinde bir bütün olarak bilimsel çalışmalara ve felsefeye bir giriş olarak okutulmaktaydı.

3. Uzun bir mücadeleden sonra Hıristiyanlık, miladi 313 tarihinde kendisini Roma'nın resmi dini olarak kabul ettirdi.² Hıristiyanlık Roma'nın resmi

¹ Fârâbî, *İhsâu'l-'ulûm*, (nşr., Osman Emin), Kahire 1968, s. 79, 87, 89.

² bk. J. M. Hussey, *The Byzantine World*, Londra 1957, s. 17; Kürşat Demirci, "Hıristiyanlık", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, c. XVII, s. 332.

dini olarak kabul edildikten sonra bilim ve felsefenin aleyhine bir dizi gelişmeler oldu.

4. Önce başta mantık olmak üzere ilkçağ bilim ve felsefesinin okutulduğu, ilkçağın ünlü İskenderiye kütüphanesi (museion) Roma imparatoru Theodose tarafından milâdi 391 yılında, Hıristiyanlığın kabulünden 78 yıl sonra yıktırılmış veya yakıtılmıştır.³

5. İskenderiye kütüphanesinin yıkılmasından yaklaşık 138 yıl sonra Platon'un (mö. 427-347) mö. 388 yılı civarında kurmuş olduğu akademisi, 900 yıldan fazla bilim ve felsefe eğitimi yapıldıktan sonra ve yine Aristoteles'in m.ö. 335'de kurduğu ve başta mantık olmak üzere felsefesinin okutulup incelendiği Lukaion'u 860 yıldan fazla bir süre eğitim-öğretime hizmet verdikten sonra Roma imparatoru Justinian tarafından miladi 529 yılında kapatıldı.⁴ Alain de Libera, Justinian'ı "toplumsal bir gerçeklik ve bir kurum olarak felsefeyi yok etmeye çalışan Romalı bir imparator" olarak niteler. Ve yine ona göre miladi 529'dan sonra Ostragotların eski ülkesinde felsefe, muzaffer Bizans Hıristiyanlığının sultanı altında toplumsal olarak ölmüştür.⁵

6. Fârâbî, *Sebebi zuhûri'l-felsefe* adlı bir risale yazmıştır; ama ne yazık ki bize ulaşmayan bu risaleden konumuzla ilgili önemli alıntıları, İbn Ebi Useybia meşhur tabakat kitabı *'Uyûnu'l-enbâ fî tabakâti'l-etibbâ*'da bize aktarmaktadır.

Fârâbî, bize burada mantığın Hıristiyan Roma'daki kurumsal tarihi ile ilgili çok önemli bilgiler vermektedir. Onun bize aktardıklarına göre Hıristiyan din adamları İskenderiye'de toplanarak mantığın yalnızca kipsiz kıyaslara (el-eşkâlül-vucûdiyye) kadar olan kısmının okutulmasına, geri kalan kısmın ise yasaklanmasına karar vermişlerdir. Bu kararın gerekçesi ise okunmasına izin verilen kısmın dinlerine yararlı, yasaklanan kısmın ise zararlı olduğudur.⁶

Ayrıca Fârâbî, bu yasağın kendi çağına kadar devam ettiğini, yalnızca kendisinin, başta *II. Analitikler* olmak üzere mantığın tamamını incelediğini ve öğrendiğini belirtir.

³ bk. Alain de Libera, *Ortaçağ Felsefesi* (çev., Ayşe Meral), İstanbul 2005, s. 66; Max Mayerhof, "Mine'l-İskenderiye ilâ Bağdad (Von Alexandrien nach Baghdad-1930)", çev. A. Bedevî, *et-Turâs el-Yunânî fî'l-hadârati'l-İslamiyye* içinde, Beyrut 1980, s. 40-41.

⁴ bk. Gunnar Skirbekk ve Nils Gilje, *Antik Yunandan Modern Döneme Felsefe* (Çev., Emrullah Akbaş-Şule Mutlu), İstanbul 2005, s. 71; Alain de Libera, *age.*, s. 238.

⁵ bk. Alain de Libera, *age.*, s. 18, 238.

⁶ bk. İbn Ebî Useybia, *'Uyûnu'l-enbâ fî tabakâti'l-etibbâ*, (nşr., Nezzâr Rızâ), Beyrut 1965, s. 604-605.

7. Fârâbî'nin naklettiği Hristiyan din adamlarının mantığa karşı olan bu tavrını Max Mayerhof 1930'da yayınladığı *İskenderiye'den Bağdat'a (Von Alexandrien nach Baghdad)* adlı bir makalede inceleme konusu yapmıştır. Max Mayerhof'a göre Fârâbî'nin bu rivayetleri hayalî haberlerdir. Zira kilise tarihinde dini toplulukların ortaya koyduğu böyle bir karar yoktur. Ona göre bu rivayetin kaynağı, Fârâbî'ye *II. Analitikler*'i okutan Yuhanna b. Haylan olabilir. Max Mayerhof bu yorumu yaptıktan sonra Ernest Renan ve Steinschneider'in *Organon*'nun Süryanice çeviri ve şerhlerinin *I. Analitiklerin* 1. kitabının 7. faslından öteye geçmediğini söylediklerini nakletmekten de kendini alamaz.⁷ Ayrıca Fârâbî'nin rivayetine benzer bir rivayeti Mesûdî'nin *Kitâbu't-tenbîh ve'l-işrâf*ından da nakleder.⁸

Şimdi Max Mayerhof'un dediği gibi Fârâbî'nin bize verdiği bu bilgiler, birer hayali haberden mi ibarettir? Bize göre hayali ve temelsiz olan Max Mayerhof'un kendi öznel yorumlarıdır.

8. Zira yukarıda Hristiyanlığın Roma'da resmi din olarak kabulünden sonra İskenderiye'de kütüphanenin yaktırıldığını, Atina'daki felsefe mekteplerinin kapatılıp kapısına kilit vurulduğunu gördük.

9. Bizzat *I. Analitikler*'in Arapçaya yapılan çeviri metninde söz konusu ya-
sağa işaret eden şu ifadeler yer almaktadır: “(Kıyasın) üçüncü şekli burada sona erdi. Ve geç dönem (hades) İskenderiyeliler *Kitâbu'l-kıyas*'ın buraya kadar olan kısmını okurlar ve onlar bu kitabın bundan sonraki kısmına okunmayan bölüm adını verirler. Bu okunmayan bölüm, kipli öncüllerden yapılan kıyaslar hakkında bilgi verir.”⁹

10. Zindanda ölen ve orada *Felsefenin Tesellisi*'ni yazan Anicius Manlius Severinus Boethius (480-524), Porphyrios'un *Isagoge* ve *Organon*'un *Kategorias*, *Peri Hermeneias* ve *I. Analitikler*'in Latinceye özet bir çevirisini yapmıştır. Alain de Libera, onun ayrıca *Topikler*i ve *Sofistik Çürütmeleri* de Latinceye çevirdiği, fakat bilinmeyen nedenlerden dolayı Latin ortaçağında *Topikler* ve *Sofistik Çürütmeleri*'in 1120'ye kadar kullanılmadığını ve Boethius'un, altı asır boyunca 12. yüzyıl filozoflarının eski mantık dedikleri şeyin ustası olduğunu belirtir.¹⁰ Keza yine Alain de Libera'nın 13. asrın ilk yarısına kadar mantık el kitaplarının daima *I. Analitiklerin* I. kitabının 7. faslında son bulduğunu söy-

⁷ bk. Max Mayerhof, *agm.*, s. 44-45.

⁸ *a.g.m.*, s. 63-64.

⁹ bk. Aristûtâlis, *Kitâbu'l-Kıyas* (nşr., Ferid Cebir), *en-Nassu'l-kamil li-mantiki Aristo I*, Beyrut 1999, s. 211.

¹⁰ bk. Alain de Libera, *age.*, s. 230.

lemesine¹¹ bakılırsa Boethius'un Latinceye yaptığı *I. Analitiklerin* çevirisi; *I.* kitabın 7. faslında son bulmuş olmalıdır.

11. Porphyrios'un *Eisagoge'si* ve *Organon*'un ilk üç kitabının Abdullah İbnü'l-Mukaffa (750-815) tarafından Arapçaya yapılan özet çevirilerinin yazmalarını bir makalesinde inceleyen Paul Krous, bu yazmanın (Beyrut Saint Joseph Üniversitesi kütüphanesi 338 nolu yazma) son kısmında mütercimnin kullandığı ifadelerin Fârâbî'yi desteklediğini söyler.¹²

Şu halde Boethius ve İbnü'l-Mukaffa'nın çevirileri, İskenderiye'de okutulmasına izin verilen *Organon*'nun Yunanca yapılmış aynı özet metnine dayanmış olmalıdır. Bu iki çeviri arasında yapılacak bir karşılaştırma bize önemli ipuçları verebilir. Bu iki çevirinin karşılaştırılması, ikisinin de aynı metne dayanıp dayanmadığının görülmesi bakımından ayrı bir inceleme konusu yapılmalıdır.

12. İşte yukarıda verilen bu bilgiler bize Fârâbî'nin verdiği bilgileri doğrulamaktadır. Nitekim Fârâbî ünlü kitabı *İhsâu'l-'Ulûm*'un mantık bölümünde iki noktanın özellikle altını çizer. Birincisi Aristoteles mantığının özünü *II. Analitikler*'in yani *Kitabu'l-Burhan*'nın oluşturduğu,¹³ ikincisi ise Aristoteles mantığının zorunlu olarak sekiz bölümden oluştuğudur.¹⁴

Fârâbî'nin mantıkla ilgili yaptığı bu değerlendirmeye bir nevi Hristiyan mantıkçılara karşı verilmiş ültimat, bir uyarıdır. Ona göre mantık bir bütündür, bölünemez. Mantığın özünü 'Burhan' oluşturur. İçinde burhan bulunmayan bir mantık eğitimi, gerçekte mantık eğitimi ve öğretimi sayılmaz. Nitekim Fârâbî'nin metinlerinde felsefenin burhan anlamında kullanıldığını düşünürsek bize ulaşmayan ama İbn Ebî Useybia'nın sözünü ettiği *Sebebi zuhûri'l-felsefe'sini* de Burhan'ın ortaya çıkmasının sebebi olarak anlamamız gerekir. Dolayısıyla ekte sunduğumuz ve Useybia'nın naklettiği bu metin, bütünüyle mantık ve özellikle Burhan bölümünün tarihiyle ilgilidir. Her ne kadar Max Mayerhof hayıflansa da eldeki veriler Fârâbî'yi doğrulamaktadır.

Şu halde Atina'da kurulup gelişen, başta mantık olmak üzere ilkçağ bilim ve felsefesinin İskenderiye üzerinden Bağdat'a intikali -Alen de Libera'nın 'translatio studiorum'¹⁵ dediği- bilimin basit bir yer değiştirmesi değildir. Tam tersine söz konusu olan şey, Hristiyanlığın ve Romanın yok etmeye çalıştığı ve

¹¹ bk. Alain de Libera, *age.*, s. 75.

¹² bk. Paul Krous, "et-Tercümetü'l-Aristûtâliyyetü'l-mensûbe li-İbni'l-Mukaffa" (çev. A. Bedevî), *et-Turâsu'l-Yunânî fi'l-hadarat'l-İslamiyye*, Beyrut 1980, s. 109-111.

¹³ bk. Fârâbî, *İhsâu'l-'Ulûm*, s. 79, 87, 89.

¹⁴ bk. *age.*, s. 79, 86.

¹⁵ bk. Alain de Libera, *age.*, s. 19-21.

yokluğa mahkum ettiği bilim ve felsefeye Bağdat'ın sahip çıkması olayıdır. İskenderiye'den Bağdat'a intikal; en basit ifadesiyle Hristiyanlığın öldürmeye çalıştığı insan aklının, onların elinden kaçarak Bağdat'a sığınmasıdır.

İlkçağ bilim ve felsefesine sahip çıkan Bağdat, bu miras üzerine bir medeniyet kurmuştur. Tarihte medeniyet kuran bir kent olma özelliğine sahip olan Bağdat, bu yönüyle sadece Müslümanlar için değil, tüm insanlık için tarihi değere ve öneme sahip bir kenttir. Bu itibarla milâdi 9 ve 10. yüzyıllarda *Organon*'un bütün bölümleri üçer ayrı mütercim tarafından Arapçaya çevrilmiştir. Böylece insan aklına sahip çıkan Bağdat bağrından Fârâbî gibi, ikinci bir mantıkçı (muallim-i sâni) çıkarmıştır. Fârâbî'nin kurduğu mantık, İbn Sina tarafından geliştirilmiş, İbn Rüşd'ün elinde yeniden yorumlanmış; İslam dünyasında daha birçok mantıkçı yetişmiş ve mantık, eğitim-öğretimin vazgeçilmez bir parçası olmuştur. Bu itibarla Bağdat, mantık tarihinde önemli bir dönüm noktası olmuştur. Dolayısıyla Bağdat ve başarıları dikkate alınmadan mantık tarihi yazılamaz; yazılsa bile eksik olur.

Ama ne yazık ki Bağdat bugün, tarihte insan aklına yani insanlığa sahip çıkmasının cezasını çekmektedir. Bu gün Hristiyan dünyası Bağdat'a kendisinin önünden kaçan akla niçin sahip çıktığının bir bakıma hesabını sormaktadır. İşte iki büyük dinin –İslam ve Hristiyanlık– akıl ve mantık karşısında takındıkları tarihi tutum ve tavır ortadadır. Birinin öldürmeye çalıştığını, diğeri diriltmiştir. Ama bugün Bağdat'ın başına gelen bu musibet nedenidir? Çünkü Bağdat'ın önce akli çelindi, daha sonra da tarihi süreç içinde akli çalındı. İşte bütün başına gelen musibetlerin nedeni budur. Şu halde Bağdat, bir zamanlar kendisine iltica edip sığınan ama sonradan çalınan akli tekrar geri alarak başına gelen musibetlerden kurtulabilir.

EK: FÂRÂBÎ'NİN MANTIK TARİHİNE DAİR İBN EBÎ USEYBÎA'NIN 'UYÛNU'L-ENBÂ'SINDAN ALINAN ANLATISI

“Ebû Nasr el-Fârâbî'nin Felsefe'nin doğuşuna (zuhûr) ilişkin anlatısının (hikâye) metni şudur: Fârâbî dedi: Yunan Kralları döneminde felsefenin durumu (emr) yaygınlaştı (meşhûr oldu). Ve Aristoteles'in ölümünden sonra felsefe Kraliçe (Kleopatra) döneminde İskenderiye'de yaygınlaştı (meşhûr oldu). Bu Kraliçenin ölümünden sonra mantık (ta'lim), İskenderiye'de on üç kral zamanına kadar olduğu durum üzere süregeldi (bâki kaldı). Bu on üç kralın yönetimi süresince biri Andronikos olmak üzere on iki mantık (felsefe) öğretmeni (muallim) birbiri ardınca devam edip geldi. Bu Kraliçelerin sonuncusunu Roma Kralı Augustus yenip (mağlûb) öldürdü ve ülkesine (mülk) el

koydu. Augustus kitapları ve kütüphanelerin yapısını iyice inceleyince bunlar arasında Aristoteles'in (mantık) kitaplarına ait Aristoteles ve Theophrastus döneminde (eyyâm) çoğaltılmış (istinsâh) metinler (nüshalar) buldu. Ve Aristoteles'in ürettiği (amel) anlamlar (ma'nâ) hakkında kitaplar yazıp üreten ('imâl) öğretmenler (muallim) ve filozoflar buldu. Augustus (gördüğü) bu durum üzerine Aristoteles ve öğrencileri döneminde çoğaltılan bu kitapların (yeniden) çoğaltılmasını (istinsah), öğretilmesini ve de geri kalan kitaplardan vazgeçilmesini emretti. Ve bu işin yönetimini de (tedbîr) Andronikos'a verdi (hakem tayin etti). Ve mantık (ta'lim) öğretiminin İskenderiye'de devamını sağlamak üzere, yanında Roma'ya götürmek için Andronikas'a metinleri çoğaltılmasını ve İskenderiye'de kendi yerine geçecek bir mantıkçı (muallim) belirlemesini ve onun kendisiyle Roma'ya gelmesini emretti. Böylece mantık (ta'lim) iki merkezde (İskenderiye ve Roma) öğretilir oldu. Nasrânîlik Roma'da üstün gelip mantığı (ta'lim) ortadan kaldırırsa (ibtâl) kadar onun öğretimi böylece sürüp gitti. Ve Nasrânî kral bu konuyu inceleyene kadar mantık (ta'lim) İskenderiye'de bâki kaldı. Ve Hıristiyan din adamları bir araya gelip (ictimâ') mantığın (ta'lim) bırakılıp yok edilmesi (ibtâl) gereken kısımları hakkında görüş alış verişinde bulundular (istişâre). Bu toplantının sonunda onlar, mantık kitaplarından kipi belirsiz kıyasların (el-eşkâlü'l-vucûdiyye) sonuna kadar olan kısmının öğretilip (ta'lim) geri kalan kısmının öğretilmemesi görüşüne vardılar. Çünkü onlar, kipi belirsiz kıyaslardan (el-eşkâlü'l-vucûdiyye) sonraki bölümlerin Hıristiyanlık (Nasrânîlik) için zararlı ve öğretimini (ta'lim) serbest bıraktıkları önceki bölümlerin dinlerinin başarısına (nusre) yardım edecek şeylerden oluştuğu görüşüne vardılar. Hıristiyanlıktan çok çok sonra İslâm ortaya çıkana kadar mantığın bu kadarının öğretimi (ta'lim) açık olarak (zâhir) yapıldı; geri kalan bölümlerin incelenmesi (nazar) ise gizli gizli (mestûr) yapıldı. Daha sonra mantık (ta'lim) İskenderiye'den Antakya'ya geçti. Ve mantık (ta'lim) Antakya'da tek bir mantıkçı (mu'allim) kalana kadar uzunca bir süre orada kaldı. Bu bir tek mantıkçıdan (muallim) iki kişi mantığı (ta'lim) öğrenip (teallüm) yanlarındaki (mantık) kitaplarıyla birlikte Antakya'dan ayrıldılar. Bu iki kişiden biri Harranlı, diğeri Mervli idi. Mervli olandan da iki kişi mantık (ta'limi) öğrendi. Bu iki kişiden biri İbrahim el-Mervezî, diğeri Yuhanna b. Haylan (860-920) idi. Ve Harranlı olan kişiden ise İsrail el-Eskaf ile Kuveyrî (mantık) öğrendi. Ve İbrahim el-Mervezî Bağdat'a gelmek üzere yola çıkıp din ile ilgilendi. Ve Kuveyrî mantığı (ta'lim) öğretime başladı. Yuhanna b. Haylân'a gelince, o da aynı şekilde din ile ilgilendi (meşgûl oldu). Ve İbrahim el-Mervezî, Bağdat'a gelip oraya yerleşti (ikâmet etti). Ve Mervezî'den Mettâ b. Yunân (870-940) mantık öğrendi (teallüm etti). Ve bu zamanda (vakit) hala kipi belirsiz kıyasların (el-eşkâlü'l-vucûdiyye) sonuna ka-

dar olan kısım öğrenilmekte (teallüm) idi. Ebû Nasr Fârâbî kendisi hakkında *Kitâbu'l-Burhân*'ı sonuna kadar Yuhanna b. Haylan'dan öğrendiğini söylemektedir. *Kitâbu'l-Burhân* okunana kadar, kipi belirsiz kıyaslardan (el-eşkâlü'l-vücûdiyye) sonraki kısma okunmayan bölüm adı verilirdi. Ve bundan sonraki bağlayıcı kural (resm); Müslüman Mantıkçılara (muallim) gelinceye kadar, insanın okuyabileceği ölçüde kipi belirsiz kıyâsları (el-eşkâlü'l-vücûdiyye) okumak idi. Böylece Ebû Nasr, *Kitâbu'l-Burhân*'ın sonuna kadar okudu. (...) Fârâbî, mantığı (es-sinâ'a) Mukdedir (öl. 902) döneminde Bağdat'ta Yuhanna b. Haylan'dan okudu. Ebû Bişr Mettâ b. Yûnân da Fârâbî'nin çağdaşı idi, ama Fârâbî'den daha yaşlı idi ve Ebû Nasr'ın zihni daha keskin ve anlatımı (kelâm) daha tatlı idi. Ve Ebû Bişr Mettâ, mantığı (ta'lîm) İbrâhim el-Mervezî'den öğrendi (...). Ve Yuhannâ b. Haylân ile İbrâhim el-Mervezî birlikte mantığı (ta'lîm) Mervli bir kişiden öğrendiler." (İbn Ebî Useybia, *Uyûnu'l-enbâi fî tabakati'l-etibbâ*, s. 604¹³⁻³⁰, 605¹⁻¹⁴).